

УДК 81'22+81'373.612.2

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Прищенко К. В.

e-mail: romanets.27@gmail.com

Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький

У статті розглянуто поняття та роль перекладацьких трансформацій в художньому тексті, якими керується перекладач для досягнення адекватності перекладу. Визначено особливості та значення перекладацьких трансформацій при здійсненні перекладу. Проаналізовано основні положення проблеми визначення та класифікації перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. Досліджено особливості художнього перекладу тексту. Проаналізовано використання перекладацьких трансформацій при перекладі художнього тексту. Визначено, що суть трансформації полягає в зміні формальних або семантичних компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, лексичні трансформації, граматичні трансформації, комплексні трансформації, переклад.

Прищенко К. В. Роль переводческих трансформаций в процессе перевода художественного текста / Хмельницький національний університет, Україна, Хмельницький.

В статье рассмотрено понятие и роль переводческих трансформаций в художественном тексте, которыми руководствуется переводчик для достижения адекватности перевода. Определены особенности и значение переводческих

трансформаций при осуществлении перевода. Проанализированы основные положения проблемы определения и классификации переводческих трансформаций в процессе художественного перевода текста. Исследованы особенности художественного перевода текста. Проанализировано использование переводческих трансформаций при переводе художественного текста. Определено, что суть трансформации заключается в изменении формальных или семантических компонентов исходного текста при сохранении информации, предназначенной для передачи.

Ключевые слова: переводческие трансформации, лексические трансформации, грамматические трансформации, комплексные трансформации, перевод.

K. V. Prishchenko. The role of translation transformations in the translation of literary text / Khmelnytsky National University, Ukraine, Khmelnytsky.

The article deals with the concept and role of translation transformations in a literary text. The features and meanings of translation transformations are determined. The main provisions of the problem of definition and classification of translation transformations in literary translation of a text are analyzed. The features of literary translation of the text are investigated. The use of translation transformations in the translation of literary text is analyzed. It has been determined that the essence of the transformation is to change the formal or semantic components of the original text while preserving the information intended for transmission.

Key words: translation transformations, lexical transformations, grammatical transformations, complex transformations, translation.

Вступ. Процес перекладу дуже складний і багатогранний, тому перекладач повинен долати низку труднощів. Головна мета перекладу полягає у тому, щоб адекватно висловити засобами однієї мови те, що вже виражено раніше засобами іншої мови. Основне завдання перекладача для досягнення адекватності перекладу пов'язане з умінням якісно та правильно визначати перекладацьку проблему і здійснювати необхідні перекладацькі трансформації (далі ПТ), які необхідні для того, щоб текст перекладу якомога точніше передав всю інформацію, закладену в тексті оригіналу, при дотриманні відповідних норм мови перекладу. Такі трансформації розглядаються як способи перекладу, які перекладач може використовувати при здійсненні перекладу різних оригіналів у тих випадках, коли лексичні одиниці однієї мови не завжди мають точні аналоги в іншій мові.

У вирішенні проблеми використання ПТ у художніх творах брали участь такі відомі науковці як: О. Потебня, М. Рильський, А. Федоров, І. Франко, М. Драгоманов, В. Коптілов, Д. Дюришин, А. Попович та інші. Деякі феномени проблеми відображенні в працях А. Волкова, В. Жирмунський, М. Конрада, Д. Лихачова, В. Матвіїшина, М. Храпченко і ін. Проте, слід зазначити, що фахівці в області теорії перекладу досі не дійшли до спільної думки щодо самої суті поняття трансформації. Цим і пояснюється велике різноманіття класифікацій, запропонованих вченими, що відрізняються один від одного.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є аналіз використання ПТ при перекладі художнього тексту. Відповідно до поставленої мети основними завданнями роботи є:

- 1) визначити сутність поняття ПТ;
- 2) здійснити класифікацію ПТ та виділити їх типи;

3) проаналізувати використання перекладацьких трансформацій при перекладі художнього тексту.

Виклад основного матеріалу статті. У першу чергу слід визначити сутність поняття «ПТ». Існують багато визначень, запропоновані багатьма вченими. Наприклад Я. І. Рецкер визначає трансформації як "прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому український відповідник." [1, с. 214] Латишев Л. К. описує ПТ, як «відступ від структурного і семантичного паралелізму між вихідним і перекладеним текстом на користь їх рівноцінності в плані впливу». [2, с. 125] Однак основним прийнято вважати визначення Л. Бархударова, оскільки він найточніше відображає суть питання. Виходячи з визначень, ми тлумачимо ПТ як міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту, перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента.

Розглянемо аналіз класифікацій ПТ пропонованих різними вченими. Незважаючи на те, що існує велика кількість класифікацій ПТ, більшість дослідників все ж виділяють спільними лексичні та граматичні трансформації, і, власне, їх поєднання, для здійснення адекватного перекладу.

А. Фітерман та Т. Левицька виділяють три типи перекладацьких трансформацій [3, с. 56]:

1. Граматичні трансформації. Сюди належать такі прийоми, як: перестановки, опущення і додавання, перебудови та заміни пропозицій.

2. Стилiстичні трансформації. До цієї категорії можна віднести такі прийоми, як синонімічні заміни та описовий переклад, компенсація та інші види замін.

3. Лексичні трансформації. Мова йде про заміну і додавання, конкретизації і генералізації пропозицій.

Л. Латишев [2, с. 148] дає класифікацію ПТ за характером відхилення від міжмовних відповідностей, в якій всі ПТ підрозділяються на:

1) морфологічні – заміна однієї категоріальної форми іншими або декількома;

2) синтаксичні – зміна синтаксичної функції слів і словосполучень;

3) стилістичні – зміна стилістичного забарвлення відрізка тексту;

4) семантичні – зміна не тільки форми вираження змісту, але і самого змісту, а саме,

тих ознак, за допомогою яких описана ситуація;

5) змішані – лексико-семантичні та синтаксично-морфологічні.

Я. Рецкер, навпаки, називає лише два типи трансформацій [1, с. 54]. Цей лінгвіст говорить про такі прийоми їх втілення, як:

1. Граматичні трансформації у вигляді заміни частин мови або членів речення.

2. Лексичні трансформації полягають у конкретизації, генералізації, диференціації значень, антонімічний переклад, компенсації втрат, що виникають в процесі перекладу, а також у смислового розвитку і цілісному перетворенні.

Інший вчений, А. Швейцер, пропонує класифікувати трансформації на чотири групи [5, с. 113]:

1) Трансформації на компонентному рівні семантичної валентності увазі застосування різного роду заміні. Наприклад, заміна морфологічних засобів лексичними, іншими морфологічними, синтаксичними або фразеологічними та інші.

2) Трансформації, що здійснюються на референціальному рівні – це конкретизація, генералізація, заміна реалій, метонімічні трансформації, реметафоризації, деметафоризації.

3) Сюди ж належить та чи інша комбінація названих трансформацій і трансформації комплексні.

4) Трансформації на рівні стилістичному – компресія і розширення.

У свою чергу Л. С. Бархударов [5] виокремлює такі ПТ, як:

1) граматичні, серед яких перестановки, заміни, опущення та додавання; [5, с. 112]

2) лексичні заміни (конкретизація та генералізація);

3) комплексні лексико-граматичні заміни (антонімічний переклад).

Характер елементів вихідної мови, на думку В. Комісарова, дозволяє розділити трансформації також на три види: граматичні, лексичні та лексико-граматичні (комплексні). До перших він відносить формальні перетворення (транскрипція/ транслітерація, калькування) та лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція), а до найбільш, які часто зустрічаються граматичним трансформаціям він відносить: дослівний переклад, членування пропозицій, об'єднання пропозицій, граматичні заміни. Найбільш поширеними лексико-граматичними трансформаціями Комісаров вважає антонімічний переклад, прийом описового перекладу, а також прийом компенсації. [6; с.159- 165]

Аналіз названих лінгвістичних поглядів дозволяє зробити такий висновок: кожен із названих вчених має свою точку зору з питання трансформацій. Наприклад, А. Фітерман і Т. Левицька виділяють три види – стилістичні, граматичні, лексичні трансформації. Лінгвіст А. Швейцер класифікує ПТ на рівні, що дозволяють скористатися

прийомами трансформації. При цьому він вважає, що на стилістичному рівні можуть мати місце як граматичні, так і лексичні трансформації. В. Н. Комісаров, Я. І. Рецкер поділяють перекладацькі трансформації на лексичні, граматичні, стилістичні. Однак всі дослідники демонструють однаковий набір прийомів реалізації трансформацій перекладацького плану. Так, різноманітні заміни - граматичні, реалії, генералізація та компенсація зустрічаються у всіх роботах.

Трансформація слугує основою для більшості перекладацьких прийомів. У загальному сенсі слова термін трансформація, віднесений до процесу перекладу, означає перетворення формальних компонентів одиниці вихідного тексту при збереженні інформації, закладеної у повідомлення, призначене кінцевому адресату, яка в семантичному плані називається інваріантом.

Комплексні ПТ складаються в систему та завжди виконують функцію адаптуючого характеру. Їх доводиться використовувати в різних комбінаціях, а іноді й одночасно, особливо якщо мова йде про переклад художніх текстів. Під час перекладу оригінального тексту вони виконують функцію перевираження вихідного тексту перекладацькими засобами та адаптацію, а також підведення такого тексту під еквівалентний рівень перекладу. Наведемо приклади:

The thing was "rich", as her father would have said, and he wouldn't give a damn for it [8, с. 205]. – "Кумедна штука", сказав би її батько і не дав би за неї і півпенні. У цьому прикладі еквівалентність досягається шляхом вживання як лексичних так і граматичних перетворень: перекладач дещо обігрує ситуацію і замінює англійську фразу *The thing was "rich"*, яка номіналізується у перекладі шляхом вилучення дієслова *was* і перекладається словосполученням іншого лексичного значення *"Кумедна штука"*,

при цьому змінюється розташування іменника *thing* за правилами норм цільової мови. Такі трансформації відносимо до граматичних.

“What nonsense you talk!” – said Lord Henry, smiling, and taking Hallward by the arm, he almost led him into the house [8, с. 112]. – “Що за дурниці ти торочиш!” - з усміхом перепинив Голварда лорд Генрі і, взявши його під руку, трохи не силою повів до будинку .

Цей приклад перекладу характеризується як простими лексичними, так і граматичними трансформаціями, що утворюють комплексну перекладацьку трансформацію. Зазначимо також лексичну заміну слова *damn* українським непрямым відповідником «півпенні». Дослівне відтворення призвело б до абсурдного перекладу. У наступному перекладацькому прикладі, завдяки застосуванню комплексних ПТ спостерігається високий ступінь семантичної і структурної симетричності вихідного і цільового речення: *A reminder of her conduct in the presence of her son, who probably knew nothing of it, would be a salutary touch from the finger of that Nemesis which surely must soon or late visit her! [8, с. 79]. – Нагадати їй про те, як вона повелася з ним, при синові, який мабуть, ні про що не здогадується, - це буде наче дотик перста Немезіди, чия кара спіткає її рано чи пізно!.*

Такий переклад англійського речення являється яскравим прикладом досягнення еквівалентності між вихідним і цільовим реченнями. Саме вживання простих ПТ, що утворюють комплексні сприяли досягненню належного рівня еквівалентності вихідного речення. Англійська номінативна фраза *reminder of her conduct* у перекладі вербалізується в українську «Нагадати їй про те, як вона повелася з ним», тобто іменники *reminder* і *conduct* трансформуються у дієслова «нагадати» і «повелася». Те саме відбувається з іменником *visit*, що у перекладі набуває форми

дієслова «спіткає». Перехід від однієї частини мови в іншу відноситься до граматичної трансформації. Вираз *in the presence of her son* замінюється на лексичному рівні сполученням «при синові». Зазначимо також процес антонімізації: стверджувальна конструкція *knew nothing of it* трансформується у заперечну «ні про що не здогадується» і таким чином зберігається структурна симетричність перекладацького речення. Іменник *finger* замінюється іншим по лексичному значенню словом «перста». Слід відмітити трансформацію лексичного рівня – додавання іменника «кара» у перекладацьке речення, тим самим побічно пояснюючи читачеві призначення богині Немезида у давньогрецькій міфології.

Як бачимо у наведеному прикладі, завдяки широкому комплексу ПТ перекладачеві вдалося зберегти логічну послідовність подій, і встановити належний еквівалентний рівень між представленими реченнями.

Англійські речення з прислівником часу *never* мають тенденцію до антонімізації у перекладі: *And during all this companionable month he never quite lost that feeling with which he had set out on the first day as if to visit an adored work of art, a well – nigh impersonal desire* [8, с. 183]. – *І протягом усього цього місяця, щодня бачачись з Айріні, він ні на мить не втрачав почуття, з яким ішов до неї першого дня, – почуття, яке охоплює тебе перед улюбленим витвором мистецтва, якийсь майже абстрактний потяг.*

У цьому прикладі, завдяки вживанню досить значної кількості як простих лексичних так і граматичних трансформацій, що у своєму поєднанні створюють комплексні ПТ, вдалося точніше передати літературну особливість і емоційно-естетичну інформацію вихідного речення. Прийом антонімізації також присутній у наведеному прикладі, а саме стверджувальна фраза *he never quite*

lost перекладається заперечною «*він ні на мить не втрачає*», при цьому уточнюється (конкретизується) прислівник *quite* фразою «*ні на мить*». Окрім прийому антонімізації перекладач вживає також прийом описового перекладу, а саме, вводить у перекладацьке речення фразу «*щодня бачачись з Айріні*», що збільшує речення, але й водночас надає реченню розширеного змісту.

У проаналізованих нами прикладах прості лексичні і граматичні трансформації комбінуються між собою і утворюють складні перетворення, що ми називаємо комплексними ПТ.

Комплексні ПТ є одним з найважливіших засобів адекватного відтворення оригінальних художніх текстів, особливо тоді, коли відсутній прямий відповідник того чи іншого слова, словосполучення і навіть речення. Варто звернути увагу на те, що коли переклад не можна здійснити методом підстановок, комплексні ПТ, у такому випадку, це єдиний можливий засіб перекладу. У проаналізованих нами прикладах прості лексичні і граматичні трансформації комбінуються між собою і утворюють складні перетворення, що ми називаємо комплексними ПТ.

Висновки. Переклад художнього твору - складне завдання, для вирішення якого необхідно використовувати безліч перекладацьких прийомів. Перекладацькі трансформації – суть процесу перекладу. Комплексні ПТ є одним з найважливіших засобів адекватного відтворення оригінальних художніх текстів, особливо тоді, коли відсутній прямий відповідник того чи іншого слова, словосполучення і навіть речення. Варто звернути увагу на те, що коли переклад не можна здійснити методом підстановок, комплексні ПТ, у такому випадку, це єдиний можливий засіб перекладу. Слід зазначити, що стилістичні прийоми різних мов мають одну основу, однак їх функціонування в мовленні відрізняється. Одні й ті ж прийоми

мають різний ступінь вживаності, виконують різні функції і мають різну питому вагу в стилістичній системі кожної мови, чим і пояснюється необхідність трансформацій.

Література:

1. Рецкер Я. И. (1974). Теория перевода и переводческая практика. Яков Иосифович Рецкер. М. *Международные отношения*, 214 с.
2. Латышев Л. К. (1980). Курс перевода: эквивалентность перевода и этапы его достижения. Лев Константинович Латышев. М. *Просвещение*, 160с.
3. Черноватий Л. І. (2007). Переклад англomовної економічної літератури. Л. І. Черноватий, В. І. Карабан. Вінниця. *Нова книга*, 416 с.
4. Швейцер А. Д. (1988). Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. Александр Давыдович Швейцер. М., *Наука*. 215 с.
5. Бархударов Л. С. (1975). Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Леонид Степанович Бархударов. Москва. *«Международные отношения»*, 240 с.
6. Комиссаров В.К. (1990). Теория перевода. В.К. Комиссаров. М. *Высшая школа*, 253 с.
7. Кухаренко В. А. (2002). Интерпретация текста: Учебник для студентов филологических специальностей. Валерія Андріївна Кухаренко. 3-е изд., испр. Одесса. *Латстар*, 292 с.
8. Updike J. (2012). *The Witches of Eastwick: A Novel*. John Updike. – New York. *Ransom House*, 352 p.

References:

1. Retsker J. I. (1974). Translation theory and translation practice. Yakov Iosifovich Retsker. M. *Mezhdunarodnye otnoshenija*, 214 s. [in Russian]
2. Latyshev L. K. (1980). Translation course: equivalence of translation and stages of its achievement. Lev Konstantinovich Latyshev. M. *Prosveshchenie*. 160 c. [in Russian]
3. Chernovaty L. I. (2007). Translation of English economic literature. L.I. Chernovaty, V. I. Karaban. Vinnytsia. *Nova knyha*, 416 p.
4. Schweizer A. D. (1988). Translation and linguistics: Status, problems, aspects. Alexander Davydovich Schweizer. M. *Nauka*. 215 c.
5. Barkhudarov L. S. (1975). Language and translation (Questions of general and particular theory of translation). Leonid Stepanovich Barkhudarov. Moscow. *Mizhnarodni vidnosyny*, 240 p. [in Russian]
6. Komissarov V. K. (1990). Translation theory. V. K. Commissioners. M. *Vyssshaya shkola*, 253 c. [in Russian]
7. Kukharenko V. A. (2002). Interpretation of the text: Textbook for students of philological specialties. Valeria Andreevna Kukharenko. Odessa. Latstar, 292 p.
8. Updike J. (2012). The Witches of Eastwick: A Novel. John Updike. New York. *Ransom House*, 352 p.